

Recreatie erfgoed op Schiermonnikoog

1917-1970 (1)

door Maarten de Graad

In het begin van de jaren '20 begon het toerisme op te komen. Dit kwam mede doordat veel legertenten uit de Eerste Wereldoorlog beschikbaar kwamen. Het gevolg was dat ook voor de gewone man betaalbaar kamperen mogelijk werd. De aanleg van de Afsluitdijk in 1933 zorgde daarnaast voor een betere bereikbaarheid van de Friese waddeneilanden. Voor het groeiend toerisme kwamen houten recreatiehuisjes beschikbaar die als bouwpakket werden verkocht. Deze bouwpakketten werden in de periode 1920 tot eind jaren '50 geproduceerd. Het nog bestaande bedrijf De Groot Houtbouw uit Vroomshoop leverde ook dit soort bouwpakketten. Deze bouwpakketten moesten vaak in de winter worden gedemonteerd en opgeslagen. Het laatste tenthuisje van de Friese Waddeneilanden is pas in 1995 gesloopt. Daarna volgden vakantiewoningen van bakstenen. Die

vervingen gaandeweg de houten bouwpakketten. Het betrof aanvankelijk kleinschalige bouw van enkele woningen, veelal langs de toegangswegen naar het strand. Vanaf eind jaren '50 werden deze recreatieparken planmatiger aangepakt en ontstonden er grotere gebieden, vaak dicht bij de duinen langs het strand. Voor dit artikel is literatuuronderzoek en veldwerk uitgevoerd op Schiermonnikoog. In de dorpskern zijn ook verschillende recreatiewoningen gebouwd. Vanwege de ruimtelijk-historische insteek van dit artikel worden deze verder niet behandeld.

Interbellum (1920-1950)

Aanvankelijk bestonden er geen aparte recreatiewoningen. In de eerste Woningwet (1901) zijn ze niet beschreven. Daardoor ontstond een wildgroei van kampeerplekken en allerhande gebouwen en bouwwerken die gebruikt werden voor overnachtingen. Ruimtelijk was er ook geen regelgeving. Om de ontwikkeling toch enigszins in goede banen te leiden werd bij

Vakantiehuis Enno aan de Badweg

nieuwbouw van recreatiewoningen de afstand van deze woningen vastgesteld ten opzichte van de openbare weg vastgelegd. Vanaf de jaren '30 zijn twee hoofdvormen te herkennen. Het betreft woningen met een bouwlaag en een lage kap met aan één zijde een overdekt terras. Een ander veelvoorkomend type is een recreatiewoning bestaande uit een bouwlaag met een hoge kap, waardoor een volwaardige verdieping ontstond. De terrassen waren niet langer overdekt, maar voorzien van windschermen. Deze woningen werden met name langs de wegen naar de belangrijkste strandopgangen gebouwd. Dit type is tot begin jaren '50

gebouwd.

Op Schiermonnikoog moesten de vakantiewoningen in de duinen, op last van de eigenaar, voorzien worden van rieten daken. Gemeentearchitect Venstra ontwierp in de jaren '30 meerdere rietgedekte recreatiewoningen. Langs de Badweg bevonden zich woningen met dakpannen. Een viertal vakantiewoningen zijn beschermd als rijksmonument. Het betreft vakantiehuis Opduin (1913, achterkant) aan de Badweg 30, Enno (1917) aan de Badweg 43, Anagber (1917) aan de Badweg 115 en de Horst (1924, voorkant) aan het Vuurtorenpad 24. Daarnaast bevinden zich bij het Vuurtorenpad recreatiewoningen

met rieten kappen. Dit betreffen de recreatiewoning Bungalow aan het Vuurtorenpad 22 (1934) en Efkes Lins aan het Vuurtorenpad 26 (midden '30). Ten zuiden van het Vuurtorenpad werden het huis Happy (1938) en Villa Rietberg (ongeveer 1938) gebouwd. De nieuwe naam van huis Happy is Pronkjewail. Aan weerskanten van deze vakantiewoning bevonden zich destijds een mannen en vrouwenkampeerterrein. Vandaag de dag staan er langs de Badweg nog een

aantal recreatiewoningen uit de jaren '20 en '30. Het huisje Zeerust aan de Badweg 103 werd in 1925 gebouwd en later uitgebreid. Woningen uit de jaren '30 zijn naast Zeerust, De Orebijt op nummer 18 (1937) en het huis Holidays aan de Badweg 24 (1937). Aan het begin van het Karrepad bevonden zich oorspronkelijk meerdere recreatiewoningen uit de periode 1917-1940. Door sloop en verbouw zijn er weinig nog echt herkenbaar. Het Nieuwsbladhuis (1925)

aan het Karrepad 10 is met latere passende uitbreidingen als één van de weinige nog goed herkenbaar. Een ander mooi voorbeeld is de dubbele recreatiewoning Tiny (vroeger Jet Diena en Aaltje) aan het Karrepad 3-5 voorzien van wolfseinden en houten betimmering uit 1936. Dit type recreatiewoning is behoorlijk zeldzaam. Op Ameland zijn twee andere voorbeelden bekend. Op de Torenvakke (toen nog bekend als Karrepad) werd in 1930

het eenvoudige vakantiehuis de Strupel (voorheen Martha) gebouwd. Deze eenlaags woning met dakpannen werd voorzien van de kenmerkende lage muurtjes voor het terras. Voor zover bekend was dit de enige bebouwing op deze plek. In een later stadium is het voorzien van een haaks staande uitbreiding. Ten tijde van het Monumenten Inventarisatie Project zijn er 13 recreatiewoningen als cultuurhistorisch belangrijk beschreven. In de

Recreatiewoningen op schiermonnikoog 1913-1940 ¹

locatie	gebouwd	gesloopt	bestaand	Rijksmonument
Badweg	39	13	23	3
Karrepad	14	4	10	
Vuurtorenpad	13	4	8	1
totaal	66	21	41	4

Kampeerterein met vuurtoren, rechtboven op het duin Efkes Lins

Karrepad met links het Nieuwsbladhuis en rechts de dubbele woning Tiny

Vakantiehuis de Strupel aan de Torenvlaakte

periode 1990-2022 zijn in ieder geval recreatiewoningen Idica (Badweg 29) en Jacoba (Badweg 113) verdwenen. De overige zeven hebben tot op heden geen beschermde status.

Wederopbouwperiode (1945-1960)

Door de welvaartsgroei zijn na de oorlog steeds meer vakantiewoningen gebouwd. Deze werden gerealiseerd in nieuwe grootschalige uitbreidingen aansluitend aan de bestaande lintbebouwing aan de Badweg uit de jaren '30. Vanaf 1950 was steeds meer sprake van kleinschalige projectontwikkeling waarbij meerdere recreatiewoningen werden gebouwd op naast

elkaar gelegen percelen. Aanvankelijk betrof het eenlaags recreatiewoningen in baksteen of hout met een hoge rieten kap. Deze woningen waren gemiddeld 50 m² groot. Eind jaren '50 werden alleen nog maar kleine eenlaags bakstenen recreatiewoning met een lage kap van ongeveer 50-70 m² gebouwd. Ook deze woningen zijn voorzien van terrassen met windschermen. Op Schiermonnikoog werden in de jaren '50 en '60 op relatief organische wijze langs het Karrepad vakantie-woningen gebouwd. Ook hier zijn nog oorspronkelijke woningen aanwezig ondanks het feit dat ook nieuwbouw is gepleegd.

Recreatiewoning Zunnehouk aan de Colijnholte

Kenmerkend voor de grotere recreatiebungalows is de portiek in de hoek van de woningen. Voor de kleine woningen is het beeld wisselender. Een goed voorbeeld van een recreatiewoning is de Zunnehouk aan de Colijnholte 10 uit 1958 met een bescheiden uitbreiding aan de achterzijde. Bij deze kleinere recreatiewoningen is de plaatsing van het terras bij een aantal woningen opvallend. Deze bevinden zich in de hoek bij de weg terwijl de voordeur zich aan de andere korte zijde bevindt. Mogelijk is dit een specifiek ontwerp voor Schiermonnikoog. Er zijn echter ook meerdere kleine

vakantiewoningen ontworpen met een rechthoekige plattegrond. Elk Waddeneiland lijkt zijn eigen specifieke basisplattegrond te hebben voor recreatiewoningen uit deze periode. Voor Schiermonnikoog zou dit verder onderzocht moeten worden.

In het zuidelijk gedeelte staat de recreatiewoning Valkhoek uit 1957 die zich nog in een behoorlijk oorspronkelijke staat bevindt. Ten zuiden van het Vuurtorenpad werden in de jaren '50 bakstenen recreatiewoningen met een rieten kap gebouwd.

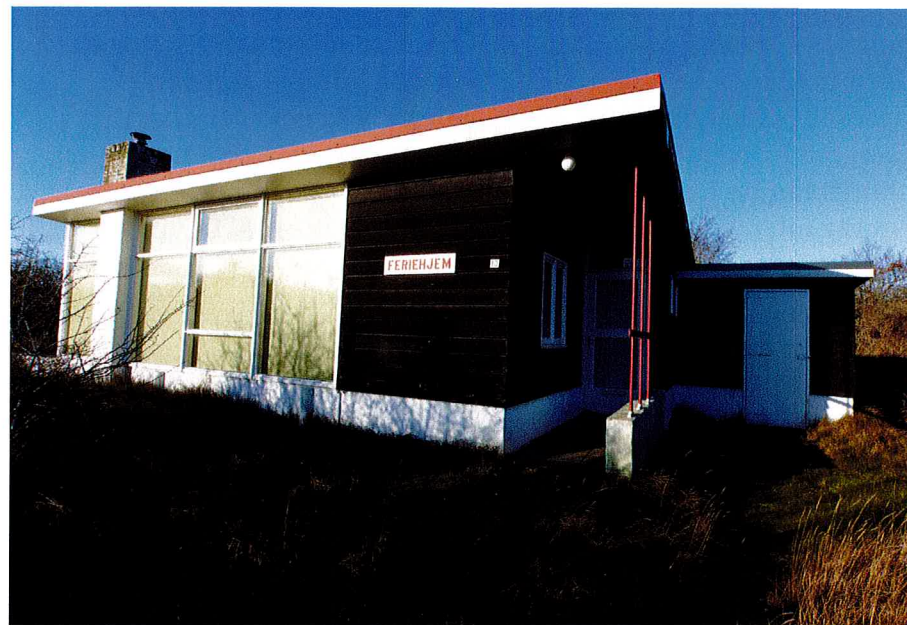
Huisje Lorraine aan de Torenlakte

Meerdere woningen zijn door nieuwbouw vervangen. Op de Torenlakte is de overgang in de jaren '50 van recreatiewoningen met een rieten kap (huisje Lorraine uit 1952) naar woningen met een lage kap goed zichtbaar. De woningen Karrepad 16-20 zijn een mooi voorbeeld van kleinschalige projectontwikkeling uit 1953. De Louwvlakte werd vanaf midden jaren '50 volgebouwd.

Vanaf 1955 werden de recreatiewoningen groter en de daken steeds vlakker tot het toepassen van lessenaarsdaken. De woningen uit deze periode waren groter, ongeveer 70 m². Deze woningen hadden meer uitbouwen dan de woningen uit de jaren '50. Het gebied ten westen van het Karrepad werd vanaf 1958 ook ontwikkeld, wat zich vanaf 1960 doorzette.

Hoewel een aantal woningen door nieuwbouw zijn vervangen, stamt een groot deel nog uit de bouwtijd. Het betreft zowel grote recreatiebungalows uitgevoerd in baksteen of gepotdekselse planken. Er zijn ook meerdere kleine

recreatiewoningen gerealiseerd. Fraaie voorbeelden zijn Us Boppe (1958), Onix (1958), Feriehjem (1958) met een lessenaarsdak en Werveraech (1960). Het huis Onix is behoorlijk authentiek, zelfs met de originele Bruynzeel (?) keuken.

Feriehjem aan het Karrepad met een lessenaarsdak

In het volgende nummer de periode 1960-1970. Meer foto's van recreatiewoningen van Maarten de Graad staan op: www.theerenfeer.nl/2023-1 of scan de qr-code

Recreatie erfgoed op Schiermonnikoog

1917-1970 (2-slot)

door Maarten de Graad

Wederopbouwperiode (1960-1970)

Kleinschaliger ontwikkelingen betreffen de lege ruimte tussen de Torenvlaakte en het Karrepad. Daar zijn in 1963 drie woningen gebouwd. De middelste bungalow is door nieuwbouw vervangen. Een behoorlijk gaaf voorbeeld is recreatiewoning de Houtsnip aan het Karrepad 15. Deze woning is aan de achterzijde kleinschalig uitgebouwd.

De Houtsnip

Vanaf 1960 volgden echter ook grootschalige uitbreidingen. De eerste grootschalige uitbreiding betrof Klein Zwitserland uit 1961 met 26

recreatiewoningen. Hiervoor werd grond van de Dienst Domeinen en de gemeente Schiermonnikoog gekocht. De woningen zijn in basis door Gerrit Rietveld ontworpen met ook de portieken in de hoeken. Voor de bouw werd de Coöperatieve vereniging Klein Zwitserland opgericht. In de huidige situatie bestaat het plan uit meerdere woningtypen die in oppervlakte variëren van 50 tot 80 m². De vrijstaande bungalows zijn ongeveer 80 m² en de twee onder een kap woningen ongeveer 60 m². Bijna alle woningen zijn inmiddels verbouwd en uitgebreid. Alleen huis Sunny uit 1960 verkeerd nog in relatief originele staat. In 1967 volgde het nieuwe grootschalige recreatiepark De Monnik; de planning begon al in 1954. De laatste van de 105 woningen is in 1973 opgeleverd. Er werden twee bungalow typen gebouwd naar het ontwerp van het Groninger architectenbureau Barkhuis. De woningen zijn in clusters van vier tot zeven in

Vakantiehuis op de Monnik

in een hofje gebouwd en daarna verkocht. Opvallend is dat op De Monnik de portieken in de hoeken geheel ontbreken.

Op zowel Klein Zwitserland als De Monnik zijn nog veel herkenbare woningen aanwezig.

Recreatiewoningen 1945-1970 ¹

locatie	gebouwd gesloopt bestaand monument		
Badweg	6	2	4
Karrepad	74	13	61
Vuurtorenpad	17	4	13
Klein Zwitserland	26	0	26
De Monnik	105	1	104
Totaal	228	20	208

Vakantiehuis op Klein Zwitserland

Vernieuwing van de vakantieparken

In de huidige situatie ondergaan de genoemde locaties langzaam een verandering door de sloop van de oude woningen voor het bouwen van moderne recreatiewoningen. De factoren die hier een rol spelen zijn de soms beperkte oppervlakten van de woningen en de verduurzaming van deze veel weinig geïsoleerde woningen. Relatief kleine recreatiewoningen kunnen op

een architectonisch verantwoorde manier worden uitgebreid zonder de originele bouwmassa geweld aan te doen. Er zijn meerdere voorbeelden van recreatiewoningen die op een architectonisch verantwoorde manier zijn uitgebreid. Hierbij is belangrijk dat de hoofdvorm van de kap wordt overgenomen. Wat betreft materiaalgebruik hoeven de uitbreidingen niet perse overeen te komen met het oorspronkelijke huis.

Bungalowpark Klein Zwitserland

Een afwijkend materiaal kan ook een mooi contrasterend beeld opleveren. Huisje de Strupel en het huis Zomertaling op Vlieland zijn goede voorbeelden. Het ontbreken van goede isolatie heeft deels met de bouwperiode te maken, maar ook met het feit dat recreatiewoningen vroeger met name in het voorjaar, zomer en het najaar werden gebruikt. In de winter stonden ze leeg. De ervaring met cultuurhistorisch verantwoord verduurzamen wordt steeds groter. Op termijn zullen ook recreatiewoningen verantwoord verduurzaamd kunnen worden. Momenteel is op veel plekken het architectonisch beeld nog goed zichtbaar. Het is voor de architectonische staalkaart van belang dat van elke periode enkele voorbeelden behouden blijven. Een beschermend regime ontbreekt echter waardoor ongemerkt een kaalslag plaatsvindt. Planologische bescherming of het aanwijzen tot monument is dan ook belangrijk voor het bewaren van het recreatie erfgoed. Daarbij zijn nog

bestaande groepjes recreatiewoningen uit dezelfde bouwtijd belangrijk vanwege de herkenbaarheid van de architectuur. Om een compleet beeld te krijgen van de architectuur, het aantal gebouwde recreatiewoningen in de periode 1920-1970 en de huidige stand van zaken is een uitgebreider onderzoek echter noodzakelijk. Alleen de beperkte inventarisatie uit het MIP is onvoldoende om tot een goed beeld te komen. Voor de bungalows op Klein Zwitserland en De Monnik geldt een beeldkwaliteitplan waar bouwplannen aan moeten voldoen. Door de invoering van de Omgevingswet moet cultuurhistorie onderdeel uit gaan maken van het bestemmingsplan. Gezien het repeterend karakter van deze twee parken is aanvullende bescherming middels de dubbele bestemming verblijfsrecreatie en cultuur-historie ook een goede optie.

Meer foto's en de voetnoot staan op de website: theerenfeer.nl/ 2023-2 of scan de qr-code

Vakantiehuis de Strupel aan de Torenvlaakte

Ontbreken gemeentelijke monumentenlijsten

8 Schiermonnikoog kent in totaal 31 rijksmonumenten maar geen gemeentelijke monumenten. Hierdoor heeft een grote groep cultuurhistorisch waardevolle recreatiewoningen geen enkele specifieke bescherming en geldt alleen de algemene bouwregelgeving. De recreatiewoningen uit de wederopbouwperiode zijn hierdoor extra kwetsbaar.

Conclusie

De duidelijke architectonische ontwikkeling op Schiermonnikoog sluit aan bij de ontwikkeling op andere eilanden. De

verder gelegen Waddeneilanden als Vlieland, Terschelling en Ameland hebben al sinds de jaren '20 groepen recreatiewoningen net achter de duinenstrook. Aangezien dit een kenmerkende ontwikkeling is op meerdere Waddeneilanden zouden de betreffende gemeenten een actief beschermingsbeleid moeten hebben op het gebied van recreatiewoningen. Momenteel heeft geen enkel Waddeneiland een gemeentelijk monumentenbeleid met bijbehorende monumentenlijsten. Dit artikel kan een goede aanleiding zijn om hier werk van te maken.

De akte van Stachouwer uit 1828

door Jan-Paul Wortelboer

Bij het doorwerken van alle notariële akten die gepasseerd zijn in de provincie Groningen in de periode 1812 t/m 1900 doe je altijd opmerkelijke vondsten. Zo trof ik de koopakte aan waarbij Koning Willem I het Czaar Peterhuisje kocht van de eigenaar van Hotel de Doelen aan de Grote Markt in de stad Groningen; dat was van vóór de invoering van het kadaster en is nagenoeg niet terug te vinden. Een soortgelijke toevalsvondst betrof de schenking door Jonkheer Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, die mede namens Johan Stachouwer, Grietman, wonende op het eiland Schiermonnikoog, en zijn meerderjarige dochter Gratia Susanna Stachouwer, de kerk, pastorie en kerkhof op het eiland Schiermonnikoog schonk aan de hervormde kerkelijke gemeente van Schiermonnikoog.

Transcriptie:

9 Voor ons Mr. Hendrik Hagenouw Brongers, openbaar Notaris, residerende te Winsum, hoofdplaats van het Canton van dien naam, Kwartier Appingedam, Provincie Groningen, ten bij wezen van nagenoemde getuigen, compareerde de Hoog wel Geboren Heer Jonkheer Edzard Tjarda van Starkenborgh Stachouwer, Lid van het College van Ridderschap in de Provincie Groningen, wonende op den Huize Borgweer te Wehe, voor zich zelf in eigen naam, en tevens als volgens desselfs verklaring tot het passeren dezer gemagtigd door den Hoogwelgeboren Heer Johan Stachouwer, Grietman en wonende op het eiland Schiermonnik-oog, nevens zijne meerderjarige dogter Gratia Susanna Stachouwer, mede aldaar woonagtig, te zamen als eigenaaren van na te meldene goederen.